

सिक्किम सरकार

वीज प्रमाणिकरणको लघु निर्देशिका
Short Guidelines of Seed Certification

विस्तार एवं प्रशिक्षण शाखा
खाद्य सुरक्षा-कृषि विकास विभाग
कृषि भवन
तादोङ, गान्तोक

बिजन प्रमाणिकरण (Seed Certification)

खण्ड ८ (आठ) को बिजन अधिनियम १९६६ अनुरूप प्रमाणिकरण संस्था (खाद्य सुरक्षा एवं कृषि विकास विभाग) द्वारा प्रमाणित गरिएको बिउ-बिजनलाई प्रमाणित बिजन (Certified Seed) भनिन्छ। साधारण बिजन र प्रमाणिकरण संस्थाद्वारा उत्पादन गरिएको बिजनमा धेरै भिन्नता छ। विशेष बिजन अधिनियम १९६६ को खण्ड ५ (पाँच) अनुसार अधिसूचित (Notified) बिजनको प्रकारहरूको मात्रा प्रमाणिकरण गर्ने प्रावधान छ, यसर्थ स्थानीय

जात अनि प्रकारको बिजनहरूको प्रमाणिकरण गर्न सकिँदैन। प्रमाणित बिजन उत्पादन गर्न अधि विभागसँग सम्पर्क राख्न जरूरी छ। प्रमाणित बिजन उत्पादन गर्नको मुख्य उद्देश्य कृषकहरूलाई समयमा उचित प्रकारको बिजन प्रदान गर्नु हो।

प्रमाणित बिजन उत्पादन गर्ने विधि (Steps of Certified Seed Production) प्रमाणित बिजन उत्पादन गर्दा निम्नलिखित बुँदाहरू अनुसरण गर्न अनिवार्य छ।

१. फर्म न. १. (Form No. I)

प्रमाणित बिजन उत्पादन गर्न अधि कृषकहरूको पंजीकरण गर्ने फर्मलाई फर्म न. १ भनिन्छ। इच्छुक कृषकहरूले फर्म न. १ को निम्ति विभागमा आवेदन गर्न पर्दछ। यही आवेदन अनुसार विभागका अधिकारीहरूद्वारा जमीनको निरीक्षण हुँदछ, यदि जमीन कुनै पनि तोकिएको फसल खेतीको निम्ति उचित ठहरिए कुनै पनि कृषक सो फसल उत्पादनको निम्ति छानिन सक्दछ। सो छानिएको कृषकले प्रमाणित बिजन उत्पादन गर्नको निम्ति रु. २५/- विभागलाई बुझाउन पर्दछ। यो रुपियाँ प्रमाणिकरण शूल्कको रूपमा ब्यांकमा जमा हुँदछ। यो शूल्क प्रति फसल अनि प्रतिवर्षको निम्ति मात्र सीमित रहँदछ।

बिजन

पंजीकृत बिजन उत्पादकले फसल लगाउन अधि यसमा चाहिने बिजनको निम्ति विभागलाई आवेदन गर्न पर्दछ। अधि नै वर्णन गरे अनुसार अधिसूचित बिजनको जात अनि प्रकारहरूको मात्रा प्रमाणिकरण गर्ने प्रावधान भएकोले बिजनको निम्ति विभागसँग सम्पर्क राख्न जरूरी छ।

सिक्किम राज्यले हाल जैविक कृषि पद्धति अपनाएको हुनाले सोही उत्पादन प्रणालीलाई मात्र विभागले प्राथमिकता एवं प्रोत्साहन दिँदछ। छनौट भएको कृषकले बिजनको जगेडा अग्रिम गरिसकेको हुन पर्दछ, जसले गर्दा अनुकूल समयमा फसल लगाउन सकिन्छ। बिजन लिँदा कृषकले त्यसको सम्पूर्ण विवरण-जस्तै १. फसलको जात अनि प्रकार, २. बिजन

तयारी गरिएको महिना-साल, ३. ष्ट्याग अनि लट न. ४. बिजन उत्पादकको नाम इत्यादि डाइरीमा लेखेर राख्न जरूरी छ, जसले गर्दा भविष्यमा आइपर्ने कुनै पनि कठिनाइबाट जोगिन साथै सोही कठिनाइको हल निकाल्न सकिन्छ।

फसल एवं जमीनको निरीक्षण

प्रमाणित बिजन तयारी गर्दा धेरै तक्निकी विषयहरूलाई ध्यानमा राख्न जरूरी छ। तसर्थ बिजन अधिनियम (Seed Act) मुताबिक फसल अनि जमीनको आवश्यकीय निरीक्षण गर्न अनिवार्य छ जसमा विभागीय अधिकारीहरूको सहभागी रहंदछ। प्रमाणित बिजन उत्पादन अवधिमा निम्नलिखित निरीक्षण क्रमको जरूरी पर्दछ।

फसल	निरीक्षण गर्ने समय (Time of Inspection)	पृथकीकरणको दूरी (Isolation distance)
क-मकै-	२ पल्ट -	फूल फूलन अघि फूल फूलेको समय - २०० मिटर
ख-धान-	२ पल्ट -	फूल फूलने समय फसल काट्ने बेला - ३ मिटर
ग-गहुँ-	२ पल्ट -	बाला निकल्ने समय फसल काट्ने बेला - ३ मिटर
घ-कोदो-	३ पल्ट -	फूल फूलेको बेला फसल पाकेपछि अनि कटाइ गर्न अघि - ३ मिटर
ङ-राजमा-	३ पल्ट -	फूल फूलन अघि फूल फूलेको समय अनि फल लाग्ने समय - ५ मिटर
च-भटमास-	३ पल्ट -	फूल फूलेको समय फसल टिप्न अघि अनि पात सुकेपछि - ३ मिटर

(उक्त तालिकामा जनाइएको फसल बाहेक अरू पनि अधिसूचित फसलहरूको प्रमाणिकरण गर्न सकिन्छ)

यस तालिकामा तोकिएको समय बाहेक अरू समय पनि केही कठिनाइ आइ परे कृषकहरूले विभागसँग सम्पर्क गर्न सक्नेछन्। यदि विभागीय अधिकारीहरूको निरीक्षण समयमा फसल लगाइएको जमीन ठीकसँग स्याहार नगरेको या निर्देशन बमोजिम नभएको पाइए उक्त फसललाई बिजन उत्पादनबाट बञ्चित गरिने प्रावधान अधिकारीवर्गलाई रहंदछ। तसर्थ उत्पादनको समय अधिकारीवर्गको निर्देश अनि सुझाउ मान्न जरूरी छ। अरू विस्तृत जानकारीको निम्ति विभागसँग सम्पर्क गर्न सकिनेछ।

IV. कटाई अनि प्रसंस्करण (Harvesting & Processing)

उत्पादन गरेको फसललाई ठीकसँग पाक्न दिन पर्दछ त्यस पछि कटाई अनि छटाई गरेर विभागको प्रसंस्करण एकाई (Processing Unit) -मा पठाउन पर्दछ। एकाईमा सर्वप्रथम प्रत्येक कृषकको उत्पादनलाई लट (Lot) -को हिसाबमा भिन्ना-भिन्ने थाकमा छुट्याइन्छ। त्यसपछि प्रत्येक लटको बिजनलाई श्रेणीबद्ध (Grading) गरिन्छ अनि सोही बिजनलाई जरूरत परे आवश्यकता अनुसार सुकाइन्छ। प्रसंस्करणको कार्य सके पश्चात प्रत्येक लटको नमूना (Sample) तयार गरिन्छ त्यसपछि निकालिएको नमूनालाई लट अनुसार

परीक्षणको निम्ति प्रयोगशालामा पठाइन्छ।

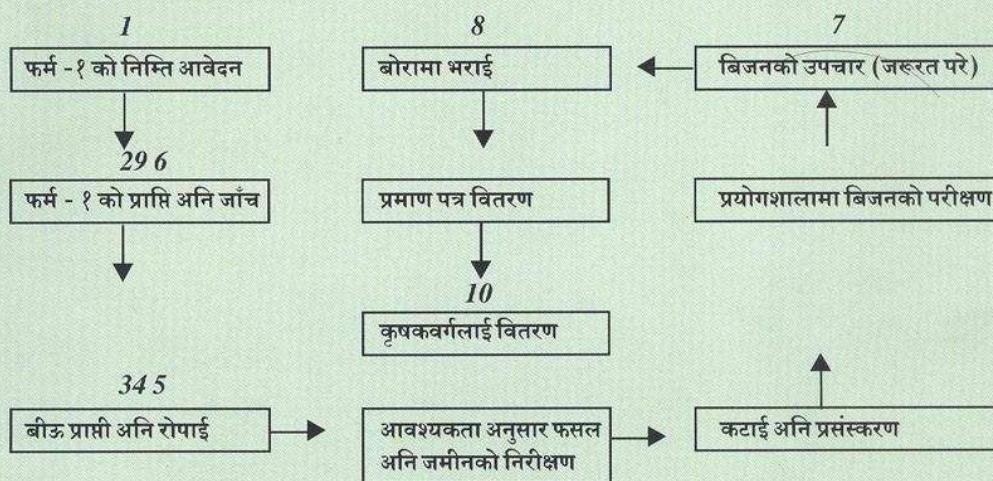
V. बिजनको परीक्षण

प्रसंस्करण एकाइबाट पठाइएको बीजको नमूना (Seed Sample) -लाई प्रयोगशालामा विभिन्न प्रकारले जाँच गरिन्छ जस्तै- चिसोपनको निर्धारण (Determination of moisture), अंकुरण प्रतिशत (Germination Test) अनि भौतिक या स्वाभाविक शुद्धताको जाँच (Physical Purities) इत्यादि। यदि पठाइएको नमूना परीक्षणमा ठीक पाइए प्रयोगशालाबाट एउटा पत्र जारी गरिन्छ। त्यही पत्रको आधारमा उक्त नमूनाको लटलाई प्रमाणपत्र (Certification Tag) दिन्छ। यस प्रमाणपत्रमा सम्पूर्ण विवरण लेखिएको हुन्छ।

VI. वितरण

प्रत्येक लटको उत्पादनलाई आवश्यकता अनुसार प्रमाण-पत्र जारी गरिन्छ अनि प्रत्येक बोरामा यो प्रमाण-पत्र टालिन्छ अनि कृषकवर्गलाई फेरि गुणास्तरीय फसल वृद्धिको निम्ति वितरण गरिन्छ।

प्रमाणित बीज उत्पादनका चरणहरू (Certified Seed Production Stages)

निम्नतम बिजन मापदण्ड

(Minimum Seed Standard)

प्रमाणित बिजनको निम्ति निम्नतम मापदण्ड यस प्रकारको हुन जरुरी छ।

बिऊ	% शुद्ध बिजन	अंकुरण %	निष्क्रिय वस्तु %	अधिकतम चिसोपन%	लटमा बिजनको ओजन	प्रयोगशालामा बुझाउन पर्ने नमूना
धान						
गहुँ						
मकै						
राजमा						
तोरी						
भटमास						